

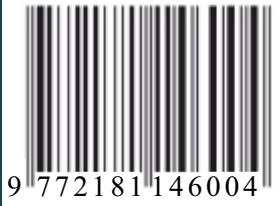

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

4/2023

E-ISSN 2181-1466

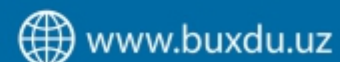
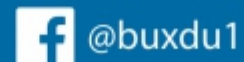
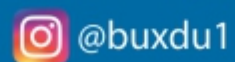
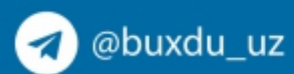

9 772181 146004

ISSN 2181-6875

9 772181 687004

4/2023

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal

2023, № 4, may

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvoohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.

Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Mas'ul kotib: Shirinova Mexrigiyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor (Andijon davlat Pedagogika instituti rektori)

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori (O'zR FA tarix instituti yetakchi ilmiy xodimi)

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoira Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, dotsent

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS

ANIQ VA TABIIY FANLAR *** EXACT AND NATURAL SCIENCES ***
ТОЧНЫЕ И ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

Rahmonova Ch.F., Niyozova Sh.A., Zokirov B.U., Ashirov O.N., Hasanov Sh.Sh., Abduraxmanov J.M.	Mahalliy sharoitlarda an'anaviy usullarda tayyorlangan sut-qatiq mahsulotlarini mikrobiologik tadqiq qilish	4
Imomova Sh.M., Rahmonqulova Z.B.	Funksiyalarni Mathcad muhitida sonli integrallash	9
Jumaev J.J., Atoev D.D.	Investigation of the integro-differential equation of parabolic type with nonlocal condition	15
Muxtarov Y., Xudoyberdiyev S.S.	Chiziqli bir jinsli tenglamalarni yechishda darajali qatorlarni qo'llash	20
Nuriddinov J.Z., Xasanova M.A., Qarshiboyeva Sh.Q.	O'zgaruvchan koeffitsiyentli parabolik tipdagi integro-differensial tenglama yadrosining yagonaligi to'g'risida	24
Muxtarov Y., O'roqov N.O'., Primov T.I.	Chiziqli differensial tenglamalarni yechishda operator usulini qo'llash	33
Quldoshova M.J., Rahmonov E.S.	Iqtisodiy jarayonlarning eng sodda matematik modellarini axborot texnologiyalarini qo'llash orqali tuzish	37
Rahmatov S.E., Quronboyev D.D.	Issiqlik almashish jarayonini boshqarish masalasi	40
Rahmonov E.S., Jamolov Sh.J.	The cross section of recoil emission process of Ag(110) crystal	44
Tolipov N.I.	Birinchi skalyar ko'paytmaga ko'ra ortogonal aks ettirishlar $O(1,Y)$ gruppasi	50
Мухаммадиева Д.К., Муродиллоева З.Х.	Doira tashqarisida to'rtinchi tartibli elliptik tipdagi differensial tenglama uchun qo'yilgan ichki - chegaraviy masala	54
Tursunov A.R., Axmedov A.A., Toshboboyev Sh.M.	Применение свёрточных нейронных сетей для диагностирования рака лёгких на ранних стадиях	61
Turapova A.U.	Yurqa plyonkalar strukturasi tahlil qilish	67
Дурдиев Д.К., Турдиев Х.Х., Тошев Д.А.	Ikki o'lchamli panjarada lokal bo'lmagan Shredinger operatorining xos qiymati uchun asimptotik yoyilmalar	72
Raximova S.M., Suvonova S.A.	Решение задачи типа Коши-Гурса для уравнения гиперболического типа	89
	Maydon tranzistoriga optik signallar ta'sirini o'rganish	96

TILSHUNOSLIK *** LINGUISTICS *** ЯЗЫКОЗНАНИЕ

Абузалова М.К., Юсупова А.Ш.	О некоторых моделях семантико-синтаксических групп лексем в тюркских языках	101
Юсупова А.Ш., Юлдашева Д.Н., Чуллиева Г.Т.	О невербальных средствах речи	108
Ахмедов А.Р.	Pretsedent birliklar	115
G'aybullayeva N.I.	Konseptual tahlil usuli va birliklari xususida	119
Hayotova D.Z.	"Vatan" konseptining lingvokulturologik talqini (nemis va o'zbek tillari misolida)	124
Hojiyeva N.H.	O'zbek tilida meva nomlarini ifodalovchi atov birliklarining o'ziga xos xususiyatlari	129
Hojiyeva S.H.	Zulfiya Mo'minova she'riyatida milliy-madaniy xususiyatlarning leksik-poetik ifodasi	134
Husainova X.K.	Nemis va o'zbek tilshunosligida inkor kategoriyasining tasnifi	144
Khusenova M.U.	Lexicographic analysis of orphoepic terms	149
Maksudova M.U.	Types of multiculturalism. Cliches and stereotypes of a society and culture of diversity	153
Yokubova Sh.Y.	[Belgi-harakat] ma'noli fe'lli birikmalarning nutqiy imkoniyatlari xususida	158
Mehmonova Y.Ch.	Semasiologik lug'atlarda etnomadaniy so'z birikmalarining tavsifi	163
Norova M.F.	Literary and stylistic norms in speech	169
Rustamov I.T.	The role of folklore genres in language learning	173
Markova Y.S., Ruziyeva N.X.	Politeness as a subject of linguistic research	180
Murtazayev A.O.	Normativ-huquqiy hujjatlarda imlo qoidalari: muammo, sabab va yechim	185
Sobirova Z.R.	Euphemisms in English, Russian and Uzbek languages in the vocabulary of the limited sphere of consumption	191
Sobirova Z.R., Raxmonova M.Q.	Grammatical competences in the process of studying of language teaching applications in Uzbekistan	196
Saidova M.U., To'xtayeva M.O.	O'zbek va ingliz tilida ko'chirma nutq talqini	201
Yunusova M.Sh.	Shifokor kasbiy muloqotida tibbiy so'z va uning o'rni	207
Yunusova A.A.	Lisoniy shaxs nazariyasi va diskurs mohiyatiga zamonaviy yondashuvlar	214
Саидова М.Р., Авезова Д.С., Петрова Н.Е.	О конструкциях чужой речи	219
Гафуров Б.З.	Текст медицинской рекламы как акт вербальной и невербальной коммуникации	224
Джураева З.Р.	Отражение стереотипов русского этноса в паремиологических дискурсах	229

SEMASIOLOGIK LUG'ATLARDA ETNOMADANIY SO'Z BIRIKMALARINING TAVSIFI**Mehmonova Yulduz Chorikulovna,**

Buxoro davlat universiteti

Tarjimashunoslik va lingvodidaktika kafedrası o'qituvchisi

yulduzmehmonova1978@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada lug'atlarning zamonaviy dunyoda tutgan o'rni tahlil qilinib, ular leksikografik kompetensiyaning asosiy xususiyatlari va parametrlari jihatidan tavsiflanadi. Leksik birliklar sifatida etnomadaniy so'z birikmalarni muhokama qilingan holda ularning leksikologik va leksikografik talqin bilan bog'liq muammolarga e'tibor qaratiladi. Kommunikativ vazifa, berilgan ma'no, til birliklarining o'ziga xos to'plami va ekstralingvistik vaziyatga nisbatan ma'lum cheklovlar mavjudligi sababli so'z birikmalarini to'plash va o'rganish kombinatorial leksikologiya sohasi orqali amalga oshiriladi.

Kombinatorial leksikologiya leksikologiyaning bir qismi sifatida sintagmalar nazariyasi, valentlik, so'zlarning muvofiqligi, so'z semantikasi va munosabati, til belgisi sintagmatikasi va til tizimining munosabati, kollokativlik funksiyalari va boshqalar bilan shug'ullanadi. Lingvomadaniy kompetensiyaning yuqori ahamiyati tufayli u etnomadaniy kombinatorial leksikologiya kabi kichik bo'limni o'z ichiga oladi, u etnomadaniy kollokatsiyalarni o'rganadi – ma'lum bir etnik guruh uchun ijtimoiy ahamiyatga ega voqelikni aks ettiruvchi so'zlarning kombinatorial shartli kombinatsiyasi, boshqacha qilib aytganda, madaniy o'ziga xoslikni o'z ichiga oladi. Maqolada so'zlarning sintagmatik munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlari, hamda so'zlarning semantik xususiyatlari to'g'risida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: leksikografik, kompetensiya, semasiologiya, korrelyatsiya, etnokulturologiya, kontekst, tushuncha.

ОПИСАНИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ СОЧЕТАНИЙ В СЕМАСИОЛОГИЧЕСКИХ СЛОВАРЯХ

Аннотация: В статье анализируется роль словарей в современном мире, и они описываются с точки зрения основных признаков и параметров лексикографической компетенции. Этнокультурные словосочетания рассматриваются как лексические единицы, и уделяется внимание проблемам их лексикологической и лексикографической интерпретации. Сбор и изучение словосочетаний осуществляется через поле комбинаторной лексикологии в связи с коммуникативной задачей, заданным значением, уникальной сетью языковых единиц и наличием определённых форм применительно к внеязыковой ситуации.

Комбинаторная лексикология, как часть лексикологии, занимается теорией синтагм, валентности, сочетаемости слов, семантикой и отношениями слов, синтагматикой языковых знаков и отношений языковой системы, кolloкативными функциями и др. В связи с высокой значимостью лингвокультурологической компетенции она включает в себя такой подраздел, как этнокультурная комбинаторная лексикология, изучающая этнокультурные словосочетания - комбинаторные условные сочетания слов, отражающие действительность, имеющую социальную значимость для определённого этноса, иными словами, включающую в себя культурную идентичность. В статье описываются специфические черты синтагматических отношений слов, а также семантические особенности слов.

Ключевые слова: лексикографический, компетенция, семасиология, корреляция, этнокультурология, контекст, концепция.

DESCRIPTION OF ETHNOCULTURAL WORD COMBINATIONS IN SEMASIOLOGICAL DICTIONARIES

Annotation: The role of dictionaries in the modern world is analyzed in the article, and they are described in terms of the basic features and parameters of lexicographic competence. Ethnocultural word combinations are discussed as lexical units, and attention is paid to the problems related to their

lexicological and lexicographical interpretation. Collection and study of word combinations are carried out through the field of combinatorial lexicology due to the communicative task, the given meaning, the unique network of language units and the existence of certain forms in relation to the extralinguistic situation.

Combinatorial lexicology, as a part of lexicology, deals with the theory of syntagms, valence, compatibility of words, word semantics and relations, syntagmatics of language signs and relations of the language system, collocative functions, etc. Due to the high importance of lingucultural competence, it includes such a subsection as ethnocultural combinatorial lexicology, which studies ethnocultural collocations - combinatorial conditional combinations of words that reflect the reality of social significance for a certain ethnic group, in other words includes cultural identity. The article describes the specific features of the syntagmatic relations of words, as well as the semantic features of words.

Key words: *lexicographic, competence, semasiology, correlation, ethnoculture, context, concept.*

Kirish

Semantikaga muvofiq voqelikning aloqalari, obyektlari va hodisalari bilan to'g'ridan to'g'ri o'zaro bog'liqligi hamda etnomadaniy birikmalarni leksikografik nuqtayi nazardan o'zaro munosabatini ham hisobga olish kerakligini aniq belgilab qo'yishi kerak. Shuning uchun faqat ma'lum bir birikmadagi qo'shma so'zlarning semantikasini emas, balki vaziyatning haqiqiy konteksti yoki konteksti deb ataladigan narsalarni ham inobatga olish muhim. Shu o'rinda hodisaga e'tibor qaratish o'rinlidir, uning mohiyati shundan iboratki, ham so'zning, ham qo'shma gapning ma'nosini shakllantirishdan tashqari, sof lisoniy omillar ham muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqot obyekti va qo'llanilgan metodlar

Shunday shakllanishlar borki, ular aslida idioma yoki yashirin idioma bo'lib, tashqi belgilariga ko'ra ularni idioma deb atash qiyin, chunki ular shakl jihatdan erkin iboralar bilan mos keladi va ularning semantik tuzilishi nisbatan shaffofdir. Bunday misollar yorqin uslubiy bo'yoq va hissiy to'yinganlik bilan metaforik ko'chirishga asoslanadi (*apple sause* – a food prepared by pureeing cooked apples, but as an idiom meaning: nonsense, translation into uzbek- bema'nilik). Aynan vaziyatning konteksti to'g'ri tushunishga yordam beradi, masalan, *clothes tree*- birikmada mos kelishi, ikkinchi komponentli birikmali daraxt so'zi bu o'simlik emas, balki tik turgan kiyim ilgich ekanligini bildiradi. Ushbu hodisani namoyish etadigan bir qator misollarni keltiramiz: *sandwich boy*- bu orqa va ko'kragida reklama taxtasi qo'yilgan ko'chalarda yuradigan bola, *banana seat* - bu cho'zilgan velosiped kursisi, *ghost word*- mavjud bo'lmagan so'z va boshqalar. Muvofiqlik (collocability) so'zning leksik ma'nosini virtual ma'nodan aktual ma'noga aylantirish orqali amalga oshiriladi. Etnomadaniy birikmalarning haqiqiy ma'nosining kombinatorlik xususiyati shundan iboratki, ularda tarkibiga kiruvchi ma'lum semalarning aktuallashuvi mavjud. So'z semantikasini o'rganishga zamonaviy yondashuv uning ichki shaklini murakkab shakllanish sifatida belgilashga asoslanadi, bu so'zning leksik ma'nosining tuzilishi bo'lib, turli tadqiqotchilar tomonidan turlicha atalgan bir qator tarkibiy qismlardan iborat. Masalan. axborot turlari, belgi parametrlari, ma'no jihatlari, makrokomponentlar va boshqalar. Komponentlarning ajratilishi so'zda obyektiv mavjud bo'lgan ma'noning real elementlarini ochib beradi. Ular yaxlit ma'no doirasida taqdim etiladi, lekin leksik ma'no tarkibini chuqur tahlil qilish maqsadida yaxlit turli qarama-qarshiliklar asosida komponentlarga ajratiladi.

Kommunikativ tilshunoslik doirasida ma'no mega-, makro- va mikrokomponentlar yig'indisi sifatida qaraladi. Megakomponentlar - ma'noning eng katta tarkibiy qismlari bo'lib, so'zning leksik (tildan tashqari voqelikni aks ettirish) va tarkibiy-lingvistik (lingvistik voqelik ma'nosida aks ettirilgan) ma'nosini ifodalaydi. Megakomponentlar o'z navbatida makrokomponentlardan - denotativ va konnotativ komponentlardan, strukturaviy-lingvistik jihatdan - funksional va grammatik qismlardan iborat. Ma'noning makrokomponentlari so'z denotatsiyasining differensial belgilarini aks ettiruvchi va so'z ma'nolarini ajratuvchi mikrokomponentlardan (semalar) iborat.

Semiotik aspektda C. Morris semantikani - belgi va subyekt o'rtasidagi munosabatga, sintaktikani - belgi va boshqa belgilar o'rtasidagi munosabatga va pragmatikani - subyektiv sifatida namoyon bo'lishi mumkin bo'lgan inson va subyekt o'rtasidagi munosabatga ajratadi. Mavzuga bo'lgan munosabat hissiy, ekspressiv, stilistik, ijtimoiy ma'lumotlarda namoyon bo'ladi.

So'zning semantikasi va uning birikmasi o'rtasidagi munosabatni o'rganadigan kombinatorial semasiologiya doirasida ma'noning denotativ, konnotativ va sintagmatik makrokomponentlarini farqlash mantiqan to'g'ri keladi, bunda ikkinchisi nutqda so'zlarning birlashtirilishini amalga oshirish uchun mo'ljallangan. Sintagmatik makrokomponent ahamiyatli hisoblanib, u ma'noning denotativ yoki konnotativ

qismiga kirmasdan, so'zning leksik va sintaktik birikmasiga javob beradi va uni ma'lum konstruksiyalarda ishlatishga imkon beradi.

Sintagmatik makrokomponentga berilgan so'zning boshqa so'z bilan semantik jihatdan benuqson va me'yoriy shartli birikmasining sintaktik shakllanishini tartibga soluvchi semantik va noseantik ma'lumotlar to'plami kiradi. Sintagmatik makrokomponent quyidagi mikrokomponentlarni o'z ichiga oladi:

- 1) selective – leksema birikmalariga ruxsat berish va cheklash;
- 2) prescriptive - voqelik hodisalarining yagona yo'nalishini keltirib chiqarish;
- 3) restrictive - so'zlarning ma'lum bir semantik toifasidagi biriktirishini ikki marta cheklash

Selektiv mikrokomponent ham murakkab bo'lib, atrofda voqelikning obyektlari va hodisalari (*listen to music, white wine*- musiqa tinglash, oq vino va boshqalar) haqidagi g'oyalarni aks ettiruvchi denotativ-selektivni o'z ichiga oladi; baho, his-tuyg'ular va stilistik shartlilikni aks ettiruvchi konnotativ-selective o'z ichiga oladi (qo'zg'olonchi, katta ko'z bilan qarash- *an arrant scoundrel, to stare wide-eyed* va boshqalar); til jamoasining ba'zi madaniy o'ziga xosligini aks ettiruvchi so'zlarning birikmasini belgilovchi milliy-madaniy tanlangan komponent (qabul markazi, xona burchagi, sirli sayohat- *reception centre, room corner, mystery tour* va boshqalar).

Prescriptive mikrokomponent tor yoki majburiy yig'indi so'zning bir, ikki yoki uchta leksema bilan birikish imkoniyati bilan chambarchas bog'liq. Bu, masalan, *torrential rain*- shiddatli yomg'ir kabi so'z birikmalarida taqdim etilgan juda tor diapazonning bir turi. Umumiy frazeologiya nazariyasiga ko'ra, bu birikma integral konnotativ ma'noga ega, shuning uchun uning mazmuni bir ma'noga qisqaradi.

Kontekstologik nazariya doirasida leksik birikmaning o'ta torligi misollari mavjud - "doimiy kontekst" - so'zlarning qat'iy bog'lanishi, unda tarkibiy qismlarning o'zgarishi odatda istisno qilinadi yoki ma'lum sharoitlarda ko'pi bilan cheklangan. Keyin so'zlarning birikmasi ularning bir yoki ikkita so'z bilan majburiy frazeologik muvofiqligi bilan chegaralanadi. Turg'un birikmalardagi so'zlar denotativ ma'noni o'z ichiga olmaydi, chunki ular vaqt o'tishi bilan uni yo'qotadilar.

Kontekstdagi so'zning aktuallasuvi

So'zning ma'nosi tildan tashqari sharoitlar ta'sirida shakllanadi, gapning ma'nosi esa sof lisoniy omil - so'zning natijasidir. Kontekst, so'z o'zining aktuallashtirish shakliga ega: *low music, low water, low force, low cost* - past musiqa, kam suv, kam quvvat, arzon narx va boshqalar. Aktuallashtirish hodisasi to'g'ridan to'g'ri bog'liqlik bilan uzviy bog'liqdir, chunki bu tilning virtual elementlarini aktualizatorlar yoki lingvistik vositalar orqali ushbu nutq vaziyati talablariga moslashtirishdir, buning yordamida til tizimining ushbu virtual elementlari voqelik bilan bog'liq. Ya'ni, so'z ma'lum bir vazifani bajaradi, uni ushbu kontekstdagi haqiqiy ma'nosi ochib beradi. So'zning ma'nosini aktuallashtirishda bevosita (berilgan so'zni o'rab turgan so'zlar) va keng, ya'ni butun matn bo'lishi mumkin bo'lgan kontekst asosiy rol o'ynaydi. Bundan tashqari, so'zning ishlatilishi va tushunilishiga kommunikativ vaziyat yoki tildan tashqari shartlarning kombinatsiyasi ta'sir qiladi. Kontekstdagi so'zning ma'nosi sezilarli o'zgarishlarga uchraydi.

Kontekstning bir qancha vazifalari bor: u ko'p ma'noli so'zning ma'nosini bildiradi; u haqiqiy ma'noni, ya'ni ma'lum bir kontekstda aktuallashtirilgan ma'lum bir semalar to'plamini ochib beradi. So'zning ma'nosi barcha yadro va periferik semantik komponentlarni o'z ichiga oladi. Nutqda bu komponentlar to'liq amalga oshirilmasligi mumkin, lekin qisman kontekst va vaziyatga bog'liq. Shuni ta'kidlash kerakki, haqiqiy ma'noga kiritilgan semalar ham yadro, ham periferik bo'lishi mumkin. Leksemaning lug'at ta'rifida eng yorqin va o'z aksini topgan yadro semalar avtomatik ravishda kontekstga aylanadi.

Bundan tashqari, so'zning assemantik ishlatilishi mumkin bo'lgan kontekstlar mavjud, ya'ni so'zning ma'nosi yoki haqiqiy ma'nosini yangilamasdan foydalanish: so'zning avtonom ishlatilishi, bu yerda hech qanday tarkibiy qism aktuallashtirilmaydi, chunki so'z uning mazmunisiz paydo bo'ladi, masalan, a *pot* - uch harfli so'z. Bundan tashqari, so'zlarning sof ekspressiv qo'llanishlari mavjud bo'lib, ularni semalarga bo'lish mumkin emas, masalan. "Siz Jack London emassiz".

Kontekst periferik semalarni ularning eksplikatsiyasi va reduplikatsiyasi orqali ta'kidlaydi, uni shunday quradiki, periferik semalar majburiy aniq takrorlash orqali o'zini namoyon qiladi, masalan, *I am a hospitable person, I love to bake my specialty cake for guests* (Men mehmondo'st odamman, mehmonlar uchun maxsus tort pishirishni yaxshi ko'raman). Ushbu misolda so'zlarning ma'nosini to'g'ri kelishi kontekstni yaratadi, bu ko'pincha periferik semalarni tushuntirish va takrorlash orqali ta'kidlanadi. Kontekstda kommunikativ niyatni amalga oshirish yoki ularni o'zgartirish uchun so'zga semalar qo'shish mumkin.

Sintaktik pozitsiyalarni to'ldirish natijasida hosil bo'lgan iboralar ushbu aniq so'zning denotatsiyasining o'ziga xosligini bir xilda aks ettiradi. Muhimi, qaysidir birikmada qanchalik o'ziga xos

semalar aktualashtirilsa, bu birikma shunchalik xarakterlidir. Berilgan soʻz bilan bogʻlangan qoʻshma gaplar, uning denotatsiyasining oʻziga xosligini aks ettiradi, yaʼni birikma turi alohida soʻzni emas, balki uning maʼlum leksik-semantik guruhga mansubligini tavsiflaydi.

Biroq, aktualashtirish nafaqat soʻz maʼnosining denotativ komponentini kengaytirib qolmay, balki ikki yoki undan ortiq maʼnoning oʻzaro taʼsiri orqali soʻz mazmunini ham boyitish xususiyatga ega.

Madaniy jihatdan oʻziga xos birikmalar

Tinglovchi yoki oʻquvchiga biror bir fikrni yuborish uchun soʻzlarni tanlash muhim, ammo madaniy farqlarni bilmasdan maʼlumotni oʻqish mumkin emas. *Fringe benefit* - birikmasi ishlaganingiz uchun beriladigan *qoʻshimcha imtiyoz* maʼnosida tushuniladi (avtomobil, sugʻurta va h.k.). Bu ikki soʻz alohida tarjima qilinganda oʻquvchiga aynan shu maʼnoli birikmani tushunishga yordam bera olmaydi.

Til madaniyatlarining milliy xilma-xilligi til semantikasida etnik belgilarining namoyon boʻlishini nazarda tutadi. Odamlarning voqelik haqidagi gʻoyalaridagi farqlar turli xalqlar tomonidan konsepsiya va soʻzlashuvning turli usullaridan dalolat beradi. Soʻz semantikasining milliy-madaniy oʻziga xosliklari va ularning kombinator-sintagmatik xususiyatlarini oʻrganish turli madaniyat vakillari oʻrtasidagi kommunikativ toʻsiqlarni bartaraf etish zarurati bilan bogʻliq. Shu bois madaniyatga xos birikmalarni, ekvivalent boʻlmagan soʻz va iboralarni boshqa tilga oʻtkazish masalasini koʻrib chiqish muhimligini taʼkidlash lozim. Soʻzning semantikasida maʼlum bir til guruhiga tegishli xususiyatlarning aks etishiga eʼtibor qaratish kerak, milliy oʻziga xoslik soʻz, birikma yoki jumlaning konnotatsiyasida tilda mustahkamlanadi va namoyon boʻladi. Maxsus milliy-madaniy muhit boshqa madaniyat hodisalari bilan toʻqnash kelganda sezilarli boʻladi, shuning uchun bir nechta tillar materialida ekvivalent boʻlmagan birikmalarni hisobga olish kerak.

Ushbu tadqiqot kontekstida biz tegishli komponentlarni xuddi shunday ifoda darajasida takrorlash mumkin boʻlmagan yoki qiyin boʻlgan leksik birliklarni ekvivalent boʻlmagan birikmalar deb ataymiz. Ushbu leksik birliklar kirish tilida ekvivalent yoʻqligidan dalolat beradi, shuningdek, uning yoʻqligi sababini koʻrsatadi, bu ularni milliy xususiyatga ega ekanligini bildirib, "ekvivalent boʻlmagan lugʻat" tushunchasiga - madaniy va milliy-lingvistik xususiyatli milliy birliklarni kiritish imkonini beradi. Xalqning tajribasi tilda soʻz birikmalari orqali mustahkamlanadi, ular bir soʻzga ekvivalent boʻlgan murakkabroq birliklar hosil boʻlishi uchun sintaktik asos boʻladi. Soʻzlarning butun birikmasini barqarorlashtirish aloqa ehtiyojlariga sabab boʻladi.

Etnomadaniy birikmalar - maʼlum bir til guruhiga xos boʻlgan, ijtimoiy ahamiyatga ega boʻlgan voqelik hodisalarini aks ettiruvchi iboralar (masalan, e.g. *draft dodger* - harbiy xizmatni oʻtashdan boʻyin tovlagan shaxs, *legal separation* - er-xotin qonuniy nikohda qolgan holda ajralishni rasmiylashtirishi mumkin boʻlgan qonuniy jarayon, *cash bar* - mehmonlar ichimliklar sotib olishlari mumkin boʻlgan ziyofat yoki tadbirdagi bar, , *happy hour* - restoran va barlar alkogolli ichimliklarga chegirmalar taklif qiladigan vaqt oraligi va boshqalar).

Etnomadaniy birikmalar juft tillar ichida oʻxshash darajadagi birliklarga ega emas, bu birlikni boshqa til yordamida koʻpaytirishning turli variantlariga tenglasha olmaydi, yaʼni ular bir xil referent maʼnoga ega leksik birlikning yoʻqligi bilan yoki uning juft tillar ichida toʻliq emasligiga tavsiflanadi. Demak, etnomadaniy birikmalar ona tilida soʻzlashuvchilar anʼanasi bilan bogʻlangan va maʼlum bir jamiyat uchun muhim elementlarni aks ettiruvchi qoʻshma soʻzlarning sintaktik-semantik birligiga ega boʻlgan iboralarning alohida turi boʻlib, bu soʻzlashuvchi boʻlmaganlar uchun ularni tushunishni qiyinlashtiradi. Etnomadaniy kollokatsiyalar faqat juft tillar doirasida, boshqacha qilib aytganda, qiyosiy yoki qarama-qarshilik nuqtai nazaridan aniqlanishi mumkin boʻlgan noyob shakllanishdir.

Olingan natijalar va ularning tahlili:

V.V.Morkovkinning fikricha, soʻzning denotativ maʼnosida mavjud boʻlgan har bir sema hech boʻlmaganda bitta kontekstda oʻzini aktualashtiradi. Masalan, "*grandfather's weather eye*" - gapida *doim yomgʻir yogʻishi* maʼnosi nazarda tutilgan boʻlib, koʻz soʻzida sezgi aʼzosining semasi aktualashtirilgan, chunki bu etnomadaniy birikmada "*ob-havoni oldindan bashorat qilish*" dek maʼno amalga oshiirilgan.

Bularning barchasidan kelib chiqadiki, ikki tomonlama lugʻatdagi aktualashtirish yoki noaniqlikni oldini olish uchun lugʻat yozuviga tegishli illyustrativ materiallarni kiritish kerak. Substantiv etnomadaniy birikmalar va milliy-madaniy maʼnoga ega qoʻshma soʻzlar oʻrtasida koʻplab oʻxshashliklar koʻrinishdagi muammo ham mavjud boʻlib, bu ularni chegaralash jarayonini juda qiyin vazifaga aylantiradi. N + N va Adj + N tuzilishiga ega idiomatik shakllanishning lingvistik holatiga oid dalillar alohida oʻrin egallaydi.

Bu boradagi asosiy qarashlar quyidagilardan iborat:

1. Qo'shma so'zning maqomi. 2. Iboralar. 3. So'z va ibora o'rtasidagi oraliq turkum, bu yerda N+N birikmasi birlashtiruvchi urg'u bilan, lekin alohida imloni beqaror qo'shma so'zlar deb ta'riflash mumkin. 4. Blok birikmalar.

So'z va iboraga, qo'shma gapning tengligiga olimlar tomonidan turlicha fikrlar bildirildi, biz ulardan ba'zilarining fikrlarini keltiramiz. E.A. Ivannikova ularni leksik bo'linmaydigan va iboraning turg'un birliklari deb hisoblaydi. So'z va so'z birikmasi tilning nominativ vositasi bo'lib, buning natijasida ma'lum bir holatda tushunchaning nima ekanligini aniqlik kiritish qiyin.

P.P. Kalinning fikricha, so'zlarning barqaror birikmalari iboralar bilan va ularning alohida shakli va tarkibiy variantlari imkoniyati tufayli bog'lanishi mumkin. N.N. Amosova nutqning ma'lum bir qismiga xos bo'lgan umumiy lug'at va grammatik ma'noga ega bo'lish muhimligini ta'kidlaydi.

Etnomadaniy birikmalar haqida gapirganda, ular so'zlarning barqaror birikmasi ekanligini ta'kidlash kerak. Boshqa tilga nisbatan ekvivalent bo'lmagan etnomadaniy birikmalar leksikografik tavsif obyekti sifatida milliy-madaniy tarkibiy qismga alohida qiziqish uyg'otadi, shuning uchun ular alohida o'rganish va izohlashni talab qiladi.

Bizning fikrimizcha, yuqorida muhokama qilingan leksik birliklar, ya'ni etnomadaniy birikmalar, shuningdek, boshqa murakkab birliklar, masalan, so'z birikmalari o'zining o'ziga xos xususiyatiga ko'ra, etnomadaniy kombinatorial leksikografiyaning alohida bo'limida tuzilib, to'g'ridan-to'g'ri quyidagilarga e'tibor qaratadi. Bu birliklarning asosiy belgilari: 1. Mukammallik (ikki elementdan iborat). 2. Kombinatsion xususiyat (birliklarning birgalikda foydalanish qobiliyati). 3. Ekvivalentsizlik. 4. Chidamlilik. 5. Madaniy mutaxassislik.

Eng muhimi shundaki, bo'limlarning tuzilishi va mazmunini shakllantirish va etnomadaniy kombinatorial leksikografiyaning asosiy qoidalarini shakllantirish kombinatorial leksikologiyani nazariy va amaliy bo'lim sifatida ko'rib chiqishga asos bo'lib, uning rivojlanishi va takomillashishiga yordam beradi. Leksikografik tarmoq, chunki u etnik-madaniy birikmaning ilmiy asoslangan tavsifini beradi va binobarin, so'z fani tizimida salmoqli o'rinni egallaydi.

Etnomadaniy birikmalar alohida guruh sifatida ajratib ko'rsatishning qonuniyligini asoslash uchun uning yaratilishiga asos bo'lgan leksikografik mezonlarni ko'rib chiqamiz. Bu turdagi lug'at, bir tomondan, leksikografiyaning umumiy nazariyasi doirasida ko'rib chiqilishi va u umumiy leksikografik tamoyillarga bo'ysunishini hisobga olish kerak. Boshqa tomondan, etnomadaniy birikmalar lug'ati kombinatsion leksikologiyaning nazariy va amaliy bo'limiga mansub bo'lib, uning mazmuni leksik birliklarning uyg'unligini leksikografik tavsiflashning nazariy va amaliy masalalaridan iborat.

V.V. Morkovkinning leksikografik kontsepsiyasini asos qilib olgan holda shuni ta'kidlash mumkinki, etnomadaniy birikmalar leksikografiyasining nazariy va amaliy masalalarini hal qilgan holda bu sohani mos ravishda nazariy va amaliy sohalarga bo'lish kerak. Amaliy etnomadaniy kombinatorial leksikografiya etnomadaniy birikmalar lug'atlarini yaratish va lug'at materiallarini to'plashni o'z ichiga oladi. Etnomadaniy birikmalarning leksikografik talqini ularning xususiyatlariga asoslanadi, shuning uchun ham ular lingvistik, madaniy, leksikografik uslubiy tavsif obyekti sifatida qaraladi. Bundan tashqari, bu ta'lim turning ideografik lug'ati, shuning uchun etnik-madaniy birikmalar ham uslubiy tavsif obyekti sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Uslubiy jihat lug'atning maqsadi va potentsial adresati bilan bog'liq bo'lgan uslubiy so'rovlarni belgilaydi. Shunday qilib, etnomadaniy birikmalarning talqini bir-birini to'ldiradigan yuqoridagi jihatlarining umumiylikiga asoslanishi kerak.

Xulosalar

Murakkab birlik sifatida leksik ma'no turli xarakterdagi komponentlarni, xususan, milliy xususiyatlar to'g'risida ma'lumot tashuvchi, qo'shma gaplar yasash jarayonida ishtirok etuvchi sintagmatik pastki komponentni o'z ichiga oladi. So'zlarning birikmasi ko'p ma'noli so'zlarni, omonimlarni chegaralash kabi bir qancha funksiyalarni bajaradi, so'zlarning semantik xususiyatlarini aktuallashtiradi, hajviy effekt yaratadi va hokazo. Til odamlarning turli dunyoqarashini, ularning voqelikni konsepsiyalash usullarini belgilaydi. Madaniy o'ziga xoslik belgilari so'zlarning semantikasida namoyon bo'ladi, bu ma'lum bir millat uchun muhim voqelikni aks ettiruvchi etnomadaniy birikmalar - kombinatsion shartli birikmalarning yaratilishini kuchaytiradi. Shuning uchun bu turdagi birikma qiziqish uyg'otadi va uni har tomonlama tahlil qilish kerak.

Etnomadaniy kombinatorial leksikografiyaning vositalar to'plami ushbu soha mutaxassislari tomonidan qo'llaniladigan tushunchalar majmuasini, muvofiqlik nazariyasining ilmiy vositalarini, ya'ni so'zning leksik ma'nosida kelgan mos mexanizmlarini, umumiy leksikografiyani, shuningdek, o'ziga xos etnomadaniy vositalar to'plami mavjud bo'lgan kombinatsion leksikografiyani o'z ichiga oladi.

ADABIYOTLAR:

1. Mehmonova Y. (2022). *Lexico- grammatical resources of functional equivalence in the translation of texts from english into uzbek*. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(2), 349–353.
2. Mehmonova Y. (2022). *Выражение лексико-грамматические части речи в английском и узбекском языках выражающих неопределённость времён*. *Центр научных публикаций (buxdu.Uz)*, 8(8).
3. Rabiyeva M. (2022). *The problem of equivalence of euphemisms*. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(2), 354–358.
4. Рабиева М. (2021). *Дихотомия эвфемизма и фразеологизма: Дихотомия эвфемизма и фразеологизма*. *Центр научных публикаций (buxdu.Uz)*, 7(7).
5. Туубоева С. (2022). *Linguistic analysis of simple sentence construction in uzbek and french*. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(3), 184–187.
6. Shakhnoza T. (2022). *Expression of Averbial Sentence in Uzbek and French*. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 2(5), 133–138.
7. *Lexical And Grammatical Collocations in the English Sentences*
http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/
8. *Деноминативные и когнитивные аспекты лексических единиц*
<http://journal.buxdu.uz/index.php/journ>
9. Chorikulovna, M. Y. (2022). *Syntactic and semantic analysis of word combinations in the English and Uzbek languages*. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 2(5), 199-206.
10. Mehmonova Y. C. *Lexical And Grammatical Collocations in the English Sentences //Eurasian Research Bulletin*. – 2022. – Т. 8. – С. 43-47.

**"SCIENTIFIC REPORTS
OF BUKHARA STATE
UNIVERSITY"**

The journal was composed
in the Editorial and
Publishing Department of
Bukhara State University.

Editorial address:

Bukhara, 200117
Bukhara State University, main
building, 2nd floor, room 219.
Editorial and Publishing
Department.
[https://buxdu.uz/32-buxoro-
davlat-universiteti-ilmiy-
axboroti/131/131-buxoro-davlat-
universiteti-ilmiy-axboroti/](https://buxdu.uz/32-buxoro-davlat-universiteti-ilmiy-axboroti/131/131-buxoro-davlat-universiteti-ilmiy-axboroti/)
e-mail:
nashriyot_buxdu@buxdu.uz

Printing was permitted
22.05.2023 y. Paper format
60x84,1/8. Printed in express
printing method. Conditional
printing plate – 35,30.
Circulation 70. Order № 30.
Price is negotiable.
Published in the printing house
"Sadriiddin Salim Buxoriy" LLC
Address: Bukhara,
M.Ikbol street, 11